

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК УЧАСНИКА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

БАНДУРКА Сергій Сергійович - магістр юридичного факультету Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка

Стаття присвячена дослідженню поняття та сутності підприємства. Розглянуто еволюцію поняття та виділено періоди його розвитку. Розкрито його сутність як об'єкта цивільних прав та як суб'єкта господарювання.

Ключові слова: підприємство, майновий комплекс, об'єкт цивільних прав, суб'єкт господарювання, підприємницька діяльність.

Регулювання та захист підприємницької діяльності в Україні є одним із пріоритетних напрямків держави, адже це має неабиякий вплив на розвиток ринкової економіки. Підприємництво виконує особливу функцію, змістовна сутність якої зводиться до оновлення економічної системи, створення інноваційного середовища, що спричиняє руйнацію традиційних структур і відкриття шляху до перетворень, зрештою стає тією силою, котра прискорює рух економіки по шляху ефективності, раціоналізації, бережливості і постійного оновлення. Забезпечення ефективного правового регулювання підприємства є одним із головних чинників його розвитку, а його фундаментом виступає чітко сформована понятійна база. Саме тому актуальності набирає визначення поняття та сутності поняття «підприємства».

Питанням дослідження сутності підприємства займалися такі автори, як: С.М. Братусь, Х.Е. Бахчисарайцев, А.В. Венедиктов, О.С. Іюффе, Є.О. Суханов, С.Б. Пугінський, О.А. Пушкін, К.А. Флейшиць та інші.

Правове становище підприємств в українському законодавстві, що почало формуватися після здобуття Україною державної незалежності, вперше було визначено Законом України від «Про підприємства в Україні». На сьогодні цей закон втратив силу, а діяльність підприємства регулюється Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Законом України «Про підприємництво» (лише стаття 4 цього закону) та іншими нормативно правовими актами.

Поняття підприємства знайшло своє певне законодавче втілення і тлумачення ще в дореволюційній Росії, тоді особливого значення набув термін у словосполученні “торгове підприємство”. Дане поняття досліджували відомі російські дореволюційні вчені – правознавці Д.І. Меєр, Г.Ф. Шершеневич та ін. Ще з першої половини XIX ст. у правових джерелах вживалися такі поняття, як “фабрика”, “завод” і “ремісничий заклад”, а підприємства були поділені на окремі види. У радянський період поняття “підприємство” набуло ширшого застосування у правотворчій діяльності та юридичній науці. Так, розділ “Об’єкти прав (майна)” Цивільного Кодексу УРСР 1922 р. вже містив поняття підприємство, зокрема, в ст. 21 і ст. 22 [1, с. 10].

Науковці виділяють окремі періоди формування поняття «підприємства»: перший дореформений період (кінець XVIII ст.-1860-і рр.), коли були перші згадки про підприємство в правових актах; другий по-

реформений період (1861-1918 рр.), в який відбулось юридичне закріплення цього поняття у Зведенні законів цивільних Російської імперії в редакції 1910 р.; третій – перший радянський період (1919-1963 рр.), поняття вживається, насамперед, як об'єкт цивільних прав; четвертий – другий радянський період, що характеризується повним вилученням підприємства як майнового комплексу із цивільного обороту України (1964-1991 рр.); п'ятий – сучасний (з 1992 р. і по сьогодні), який розглядає це поняття в двох правових аспектах, тобто як у якості суб'єкта права, так і в якості об'єкта цивільних прав [1, с. 10].

Поняття підприємства законодавчо закріплено статтею 191 Цивільного кодексу України, якою підприємство визнається єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності [2].

Підприємство в цілому або його частина можуть бути об'єктом купівлі-продажу, застави, оренди (крім фінансового лізингу) та інших правочинів, пов'язаних з набуттям, зміною та припиненням речових прав. Словосполучення терміну “єдиний майновий комплекс” вживається тільки в рамках даного законодавчого акта. У положеннях більшості цивільно-правових актів України зустрічається понятійна конструкція “майновий комплекс”, а в спеціальних – “цілісний майновий комплекс”. В якості об'єкта права – нерухомого майна – підприємство може належати будь-яким суб'єктам підприємницької діяльності. Не виключена можливість належності одному суб'єктові декількох підприємств, зокрема таких, що належать до різних видів підприємницької діяльності.

За цивільним законодавством майновий комплекс обумовлює “складну річ”, до якої входять по своїй природі декілька речей та прав на них, а також за законом інші види майна та майнові права, зокрема, і обтяжені. До більшої частини сукупності речей, що утворює зазначений майновий комплекс (земельна ділянка, споруди тощо), головною ознакою постає фізична властивість зазначених речей (тобто “нерухомість”) згідно з ч. 1 ст. 181 ЦК України, “переміщення яких є

неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення”.

Дещо відрізняється поняття, передбачене статтею 62 Господарського кодексу України, де підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами [3].

Як бачимо, дане визначення поєднує певну сукупність економічних, організаційних і юридичних ознак, за якими підприємство кваліфікується, як суб'єкт господарювання і суб'єкт права. По – перше, підприємство є самостійним суб'єктом. Самостійність у прийнятті рішень є однією з основних і необхідних умов діяльності підприємства як товаровиробника. Тобто підприємство при здійсненні своєї господарської діяльності має право приймати будь-які рішення, що не суперечать законодавству України. По-друге, підприємство є суб'єктом господарювання, яке здійснює виробничу, науково-дослідну, торговельну та іншу господарську діяльність. По – третє, це статутний суб'єкт господарювання, тобто підприємство діє на підставі статуту, що визначає цілі, предмет діяльності та межі спеціальної компетенції. Підприємство має необхідне для суб'єкта господарювання майно (основні та оборотні кошти, інші цінності, якими воно володіє, користується і розпоряджається), має печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом [4, с. 56].

Деякі цивілісти висловлюють критичні зауваження з приводу виділення такого суб'єкту господарювання, як підприємство, оскільки Цивільний кодекс України визначає його як об'єкт цивільних прав. Дійсно, термін “підприємство” використовується в нашому законодавстві і для позначення деяких видів юридичних осіб – суб'єктів господарського права. Однак у майновому обороті підприємства визнаються об'єктами за ст. 191 ЦК України, а не суб'єктами права за ст. 62 Господарського кодексу України.

Проте, таке двозначне розуміння «підприємства» не суперечить принципам юридичної техніки, адже суб'єктом права визнається те підприємство, яке має статус юридичної особи, а об'єктом права – підприємство, яке являє собою певну сукупність речей (майновий комплекс), що може бути у власності відповідного суб'єкта права власності.

З огляду на те, що підприємство вживається у двозначному розумінні, доцільним було б виокремити одне визначення, яке б об'єднувало їх та тим самим розкривало б сутність поняття в цілому.

Так, на думку автора, поняття «підприємство» слід розуміти як єдиний майновий комплекс, самостійний суб'єкт господарювання, що здійснює виробничу, науково-дослідну, торгівельну та іншу господарську діяльність для задоволення суспільних потреб та в порядку, передбаченому законом.

Визначення поняття та сутності підприємства має важливе значення для подальших досліджень у цій темі, оскільки є основою його практичної діяльності та законодавчого регулювання, що, у свою чергу,

---

SUMMARY

The article is devoted concept and essence of the enterprise. Granted the evolution of the concept and are allocated periods of its development. Reveals its essence as an object of civil rights and how the business entity.

впливає на ефективність його роботи та на розвиток економіки країни в цілому.

Література

1. Галіахметов І. А. Підприємство як об'єкт цивільних прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І. А. Галіахметов. – Одеса, 2005. – 22 с.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №№40-44. – Ст.356 (зі змінами).
3. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 02.05.2003 р. – 2003 р., № 18, ст. 144
4. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія/ В.С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.